

**ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ,
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
POLITICAL SCIENCE, INTERNATIONAL RELATIONS
ПОЛИТОЛОГИЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ**

**ՀԱՎԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄՈՂԵԼԸ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱԶԱՓՈՒՄ.
ՏԵՍԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄՆԵՐ ***

ՀՏԴ [327+327.7]

DOI: 10.52063/25792652-2024.4.23-60

ՄՅԵՐ ՇԻՐԻՆՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի
փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն

m.a.shirinyan@mail.ru

ORCID: 0009-0006-4735-7834

Հավաքական անվտանգությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ անվտանգությունը բխում է բոլոր պետությունների շահերից, և անվտանգության սպառնալիքները հաճախ պահանջում են համակարգված միջազգային արձագանք: Ուժերի հարաբերակցության տեսությունը ներկայումս ամենաճշգրիտ պատասխանն է այսօրինակ հարցերի. ի՞նչ պայմաններում են ստեղծվում դաշինքները. ի՞նչն է որոշում, թե ով ում հետ է դաշնակցում. ինչպե՞ս է ձևավորվում դաշնակիցների միջև ծախսերի և օգուտների բաշխման համակարգը: Սակայն ուժերի հարաբերակցության գնահատման տրամաբանությունը այս հարցերին միայն մասամբ է պատասխանում: Արդի աշխարհաքաղաքական ու տարածաշրջանային զարգացումների համընդգրկուն գնահատումը ցույց է տալիս, որ անվտանգության ապահովման հավաքական (դաշինքային) մոդելն ամենատարածվածն է և ամենակիրառականը, որտեղ անդամ պետությունները միմյանց օգնություն են ցուցաբերում ավտոմատացված եղանակով, և այդ պարտավորությունն ամրագրված է տվյալ դաշինքի կանոնադրությունում:

Սույն աշխատանքի նպատակն է վերլուծել կոլեկտիվ անվտանգության զարգացող բնույթը ժամանակակից միջազգային համակարգում և գնահատել դրա արդյունավետությունը միջպետական հակամարտությունների և տարածաշրջանային անկայունության լուծման գործում:

Վերլուծության շրջանակներում գնահատվել են բազմաբևեռ աշխարհում անվտանգության ավանդական հայեցակարգերի կարողունակությունը՝ լուծելու ժամանակակից աշխարհաքաղաքական մարտահրավերները, ինչպես նաև դաշինքների առջև ծառացած ռիսկերն ու մարտահրավերները՝ ներառյալ հակամարտությունների սրման և տարբեր ազգային շահերի կառավարումը:

* Հոդվածը ներկայացվել է 10.10.2024թ., գրախոսվել՝ 27.10.2024թ., տպագրության ընդունվել՝ 31.12.2024թ.:

Սույն աշխատանքում օգտագործվել են պատմահամեմատական մեթոդը, ինչպես նաև ռեալիստական և իդեալիստական տեսական շրջանակներ՝ վերլուծելու հավաքական անվտանգության հայեցակարգը:

Հոդվածում ներկայացված վերլուծության արդյունքում կարելի է անել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Արդի աշխարհաքաղաքական գործընթացներում «հավաքական անվտանգություն» և «հավաքական պաշտպանություն» հասկացությունները շատ լայնորեն են մեկնաբանվում: Ցավոք, ավտորիտար ռեժիմներն օգտվում են իրադարձությունների այս զարգացումից՝ ընդլայնելով պետական միջամտության սահմանները ինչպես սեփական երկրի ներսում՝ քաղաքացիների գործերին, այնպես էլ հարևան պետությունների գործերին:

2. Հավաքական անվտանգությունը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ անվտանգությունը բխում է բոլոր պետությունների շահերից, և անվտանգության սպառնալիքները հաճախ պահանջում են համակարգված միջազգային արձագանք: Պետությունները համաձայնում են դիմակայել անվտանգության սպառնալիքներին և կիսել խաղաղության պահպանման կամ հարկադրանքի ծախսերը:

3. Հավաքական պաշտպանությունը պայմանագիր է, որը սովորաբար ձևակերպվում է անդամ պետությունների միջև, և որով անդամ պետությունները պարտավորվում են աջակցություն ցուցաբերել անդամ պետության պաշտպանությանը, եթե այն հարձակման է ենթարկվում կազմակերպությունից դուրս գտնվող մեկ այլ պետության կողմից:

4. Որպես հավաքական անվտանգային դաշինքներ առանձնանում են ՆԱՏՕ-ն և ՀԱՊԿ-ը, որոնք առաջին հայացքից ունեն նույն նպատակներն ու խնդիրները, և որոշ տեղերում դրանք համադրելի են, իսկ իրականում նրանք բևեռացված կառույցներ են և պայքարում են միմյանց դեմ:

Անվտանգության թեման շարունակում է արդիական և, միևնույն ժամանակ, բարդ մնալ: Անվտանգության ապահովման հավաքական դաշինքային մոդելն ամենատարածվածն է և ամենակիրառականը, որտեղ անդամ պետությունները միմյանց օգնություն են ցուցաբերում ավտոմատացված եղանակով, և այդ պարտավորությունն ամրագրված է տվյալ դաշինքի կանոնադրությունում: «Հավաքական անվտանգություն» և «հավաքական պաշտպանություն» հայեցակարգերը երկարաժամկետ պաշտոնական պարտավորություն են՝ երկրների խմբերի միջև՝ իրենց շահերի համատեղ ոլորտներում առանձին անդամների անվտանգության շահերը պաշտպանելու նպատակ ունեցող:

Հիմնաբառեր՝ անվտանգություն, գործակցություն, արտաքին քաղաքականություն, միջազգային հանրություն, բազմակողմ ձևաչափ, պետություն, դաշինք, միություն, տարածաշրջան, հավաքական պաշտպանություն, տարածքային ամբողջականություն, սահմանների անձեռնմխելիություն:

Ներածություն

Համաշխարհային կայունություն և խաղաղություն գտնելու՝ միջազգային հանրության ջանքերի՝ մինչ օրս արձանագրած փորձը ցույց է տալիս, որ անվտանգության ավանդական հայեցակարգերը համարժեք լուծումներ չեն տալիս միջպետական հակամարտության և տարածաշրջանային անկայունության մարտահրավերներին: Ժամանակակից ցանկացած անվտանգային քաղաքականության ենթադրյալ, ոչ լատենտային նպատակը խաղաղության պահպանումն է, դրանից ելնելով էլ քաղաքականություն մշակողները պաշտոնական փաստաթղթերում ու

հայտարարություններում ամրագրում են խաղաղության, հաշտության և կայունության առաջնահերթությունները:

20-րդ դարի առաջին տարիներին մարդկությունն ականատես եղավ արտաքին քաղաքականության մեջ Նոր մոտեցման՝ հավաքական անվտանգության գաղափարին, որը գլոբալ շրջանակներում կապված է միջազգային անվտանգության հետ: Անվտանգության թեման շարունակում է արդիական և միևնույն ժամանակ բարդ մնալ: Այս համատեքստում միջազգային հանրության ջանքերն ուղղված են լինում գտնելու երկրների միջև փոխվստահության ձևավորման Նոր ուղիներ և մեթոդներ: Նրանցից շատերը համարում են, որ ներգրավվածների լայն շրջանակն օգնում է հասնելու սեփական անվտանգությանը և ամրապնդելու այն՝ լինելով անվտանգության կոլեկտիվ համակարգերի բաղադրիչներ, դա, իհարկե, չի բացառում նրանց ակտիվ մասնակցությունը միջազգային այլ՝ բազմակողմ կամ երկկողմ գործընթացներին:

Հավաքական անվտանգությունը Նաև ներթափանցում է ներսից՝ ինքնիշխան պետությունների ներսում անվտանգություն ստեղծելու համար: Այստեղից կարելի է հաստատել, որ հավաքական անվտանգության մակարդակը մեծապես կախված է Նաև լիբերալ ժողովրդավարությունից: Մյուս կողմից, հավաքական անվտանգության ոլորտում միասնությանը հաջորդում են ուժեղ տնտեսական համագործակցությունը տարածաշրջանի ներսում, օրենքի գերակայության մասով համատեղ ընկալումները, որոնք ամրապնդվում են այն փաստով, որ արևմտաեվրոպական բոլոր երկրները լիբերալ ժողովրդավարություններ են. սա հրամայական է այսօր անցումային տնտեսություն ունեցող բոլոր երկրների համար:

Ավելին, հավաքական անվտանգության համակարգում հավանական հակառակորդը սպառնալիք է տարածաշրջանային կամ միջազգային խաղաղության և անվտանգության համար: Եթե հավաքական անվտանգության համակարգը իր հասանելիության սահմաններում միջազգային է, ապա սպառնալիք կարող է ծագել ցանկացած տարածաշրջանում, երկրագնդի ցանկացած կետում: Տարածաշրջանային կամ միջազգային համակարգում գտնվող սուբյեկտը, որը ագրեսիա է գործում, վտանգի տակ է դնում խաղաղությունը կամ կոպտորեն խախտում է քաղաքակիրթ վարքի կանոնները, այդ հավաքական անվտանգության համակարգի Նորմերը, ենթակա է հարկադիր ընդդիմական գործողությունների: Ոչ մի Նման դերակատար չի ազատվում խաղաղության և անվտանգության պահպանման պատասխանատվությունից՝ անկախ այն բանից, թե իր հավաքական անվտանգության համակարգի շրջանակներում որտեղից է գալիս սպառնալիքը: Եվ որպես այդպիսին՝ վտանգի տակ գտնվող ազգը, իրացնելով հավաքական ինքնապաշտպանության իր անքակտելի իրավունքը, կարող է օգնության կանչել սեփական դաշնակիցներին ու գործընկերներին (Crawford 2016): Հավաքական պաշտպանության մոտեցումը միավորում է այն երկրներին, որոնք բացառում են իրենց միջև պատերազմի հնարավորությունը և ցանկանում են հետապնդել ընդհանուր անվտանգության Նպատակներ՝ մեկ դաշնակցի վրա հարձակումը համարելով հարձակում՝ բոլոր դաշնակիցների դեմ» (North Atlantic Treaty Organization 2023):

Մասնագիտական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվում Նաև, որ պետությունները միավորվում են միությունների մեջ՝ հիմնված քաղաքակրթական Նմանությունների վրա: Այդպիսին է, օրինակ, «անգլոսաքսոնական» համերաշխությունը, որը բնորոշ է ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Կանադայի, Ավստրալիայի և Նոր Չեխոսլովակիայի մասնակցությամբ դաշինքներին և կոալիցիաներին: Նույնը կարելի է ասել եվրոպական պաշտպանական-անվտանգային որոշակի ուղղվածությամբ ինտեգրացիոն կառույցների մասին: Դաշնակիցներն ընտրվում են Նաև կառուցողական փոխգործակցության հեռանկարի ակնկալիքով կամ ավելի վաղ ձևավորված փոխվստահության հիման վրա:

Բազմաբևեռության պայմաններում, «ուժերի հավասարակշռության» տրամաբանության համաձայն, որոշ պետություններ կարող են ագրեսիայի դրդապատճառ ունենալ, իսկ մյուսները՝ օգնության հասնել տուժողին: Ընդ որում՝ պետություններից յուրաքանչյուրը կարող է ունենալ նաև «հարևանի թիկունքում նստելու» դրդապատճառ: Իրականում այս շարժառիթները շատ դեպքերում հավասարակշռության մեջ են:

Միևնույն ժամանակ, կողմերից յուրաքանչյուրը դրսևորում է իր ուժային դիրքի ամրապնդման երեք հիմնական եղանակ՝ սեփական ուժի արագացված զարգացում, սեփական ուժի ավելացում՝ այլ երկրների հզորության ավելացմամբ, և հավանական հակառակորդի հզորության թուլացում, որը խոչընդոտում է նրա հետ երրորդ երկրների միավորումը: Եթե պետությունն ընտրում է առաջին ճանապարհը, ապա նա խաղաղույթ է կատարում սպառազինությունների մրցավազքի վրա, եթե՝ երկրորդը կամ երրորդը, ապա գնում է դաշինքներ կազմելու ճանապարհով:

Նման պայմաններում նախադրյալներ են ստեղծվում միություններ ստեղծելու համար՝ լարվածությունը և փոխադարձ մտավախությունները նվազեցնելու նպատակով: Միության նկատմամբ հետաքրքրությունն ավելի ակնհայտ է դառնում, երբ տարածաշրջանում նկատվում են պետությունների հնարավորությունների զգալի տարբերություն, ինչպես նաև համընկնող շահերի և հակասությունների առկայություն: Իրականում գործընկերներն ընտրվում են մի գործընթացի միջոցով, որը նման է գործարքի կնքմանը: Միևնույն ժամանակ, դա փոխադարձ պարտավորությունների և կողմերի պատասխանատվության հստակությունն է, որը կարող է ավելի ծանրակշիռ լինել, քան այլընտրանքների վերլուծությունը «ընդհանուր շահեր, հակասություններ, ներուժի հարաբերակցություն» պարամետրերով:

Դաշինքի կամ միության հիմնական արժեքը նրա անդամների անվտանգությունն է. միությունը պետք է երաշխավորի նրանց անվտանգության ավելի մեծ մակարդակ: Միևնույն ժամանակ, միության հիմնական թույլ կողմերն են կոալիցիոն պատերազմի մեջ ներքաշվելու մեծ ռիսկը, ինչպես նաև գործողությունների ազատության սահմանափակումը, որոնք պետք է համաձայնեցվեն դաշնակիցների հետ: Միության անդամներից յուրաքանչյուրի համար իրական առավելությունները փոխզիջումներն են միության պայմանագրի արժեքների և պայմանների միջև: Այս փոխզիջումը կառուցվում է միության պայմանագրի պայմանների շուրջ բանակցությունների ընթացքում: Իրենց համար առավել բարենպաստ պայմաններով բանակցում է այն կողմը, որի համար միության նկատմամբ շահագրգռվածությունն ամենաբարձրն է, սակայն դաշնակցային այլընտրանքները բավական լայն են (Мешков 34-35):

Որպես գործընթաց՝ միության պաշտոնականացումից հետո գործընկերները բախվում են կառավարչական ծավալուն խնդիրների: Դրանց թվում են, մասնավորապես, արտաքին քաղաքականության (հատկապես՝ հավանական հակառակորդների հետ կապված), ռազմավարական պլանավորման համակարգումը, ուժերի, խմբավորումների համատեղելիությունը պահպանելու նրանց պատրաստակամությունը (ներառյալ ճգնաժամային ժամանակներում), դաշնակցային պարտականությունների բաշխումը և այլն:

Փորձը ցույց է տալիս, որ նմանատիպ շատ հարցերում կարելի է հասնել լիակատար փոխըմբռնման, մյուսների դեպքում կոնֆլիկտներն անխուսափելի կարող են լինեն: Ուստի՝ միության կառավարումը նրա կայունության և արդյունավետության պահպանումն է՝ անդամների շահերի համակարգմամբ: Այն ներկայացնում է դիրքերի համակարգման (խորհրդատվության) կարգավորված գործընթաց, որի ընթացքում կողմերը փորձում են առավելագույնի հասցնել իրենց շահույթները մասնակցությունից և նվազագույնի հասցնել ծախսերն ու ռիսկերը: Համաձայնեցման գործընթացում լավագույն դիրքերը պատկանում են այն կողմին, որն ամենաբարձրն է կախված միությունից:

Անդամ երկրների անվտանգային երաշխավորվածության տեսանկյունից միության կայունության համար առանցքային դեր է ստանում «դաշնակցային երկընտրանքի» լուծումը: Շահերը համակարգելիս յուրաքանչյուր դաշնակից որոշում է երկընտրանքը՝ հրաժարվել պարտավորություններից՝ ներքաշվել ուրիշների շահերի պաշտպանության մեջ: Հրաժարման վատագույն արդյունքը նշանակում է անջատում (կամավոր դուրս գալ միությունից) և առանց աջակցության մնալու վտանգը: Արդյունքում, դաշնակիցների շահերը պաշտպանելը կտրուկ մեծացնում է պատերազմի մեջ ներքաշվելու վտանգը, այսինքն՝ մի ռիսկի նվազումը հանգեցնում է մյուսի աճին: «Մերժվելու» և «ներքաշվելու» վախերի միջև հավասարակշռությունը ոչ այնքան երկընտրանք է որպես ամբողջություն, որքան՝ փոխզիջում: Հետևաբար՝ միությունում կառավարման էական խնդիր է այս մտավախություններից որոշակի արդյունավետություն գտնելը: Եվ սա դաշնակիցների միջև «սակարկության» առարկաներից միայն մեկն է (թեև շատ նշանակալից):

Միության գոյության ընթացքում նրա անդամները ստիպված են լուծել մի շարք այլ խնդիրներ և հակասություններ, որոնք ազդում են դրա արդյունավետության և կայունության վրա: Դրանք են՝

1. Միության ընդհանուր արժեքները և նրա անդամների տարբեր շահերը. սովորաբար ենթադրվում է, որ որքան ավելի տարասեռ են միության անդամները, այնքան քիչ է կայուն գործելու հնարավորությունը և՛ հակառակը: Տարասեռությունը ավելի աշխատատար է դարձնում համաձայնեցված լուծումներ գտնելու գործընթացը (երկրների համար ընդհանուր օրինաչափություններին հարմարվելու ծախսերը կտրուկ աճում են) և, հետևաբար, հանգեցնում է բանակցային գործընթացի՝ որպես այդպիսին, ծավալայնության: Միևնույն ժամանակ, միության առավելությունների ավելացումը այն դարձնում է ավելի կայուն: Սա եվրոպական անվտանգության և պաշտպանության քաղաքականության ձևավորման տիպիկ օրինակն է:

2. Առաջնորդության խնդիրը. այս գործոնն ուղղակիորեն ազդում է «մերժում-նահանջ» երկընտրանքի լուծման վրա, քանի որ միությունում ուժերի հնարավորությունների անհավասարակշռությունը (եկելով անդամներից յուրաքանչյուրի ներդրումից) կարող է պայմաններ ստեղծել անդամներին հարկադրաբար դաշինքում պահելու և անդամ պետության քաղաքականությունը միության պահանջներին համապատասխանեցնելու մասով (Мырзакытова 9-20):

Հզոր ուժի (տարածաշրջանային առաջնորդի) միավորման մեջ լինելը, հիմնական ներդրումն ունենալով միության մեջ, որպես կանոն, նրան դարձնում է միության «հեգեմոն»: Իր փոփոխված տարբերակում այս մոտեցումը ենթադրում է ոչ թե մեկ, այլ մի խումբ առաջնորդներ (օրինակ, ԵՄ-ում դրանք Գերմանիան և Ֆրանսիան են, ՀԱՊԿ-ում՝ Ռուսաստանի Դաշնությունը): Որոշակի կոնկրետացող արտաքին սպառնալիքի առկայության դեպքում անհատական ղեկավարությունը մեծացնում է դաշինքի կայունությունն ու արդյունավետությունը (օրինակ՝ ԱՄՆ-ը և ԽՍՀՄ-ը ՆԱՏՕ-ի համար և Վարշավայի պայմանագիրը՝ սառը պատերազմի ժամանակ): Բայց հստակ և շոշափելի սպառնալիքի բացակայության դեպքում հզոր ուժի առկայությունը ստիպում է ավելի թույլ երկրներին ձևավորել ոչ պաշտոնական միավորումներ միության ներսում՝ չեզոքացնելու նրա ղեկավարությունը (օրինակ, ՆԱՏՕ-ում դրանք եվրոկենտրոն պետություններ են): Դա, իր հերթին, ստիպում է միության առաջնորդին գնալ դաշնակցային հարաբերությունների ավելի կոշտ ինստիտուցիոնալացման ճանապարհով (օրինակ՝ այդ ճանապարհով ՌԴ-ն գնում է ՀԱՊԿ), կամ դաշնակիցներից կոալիցիաներ ձևավորել այս կամ այն հավաքական խնդրի լուծման ժամանակ (օրինակ՝ ՆԱՏՕ-ի հիման վրա ԱՄՆ-ի հակաիրաքյան կոալիցիոն ծրագրերը): Եթե ներքին ենթասոցիալիզմներն ուժեղացնում են տնտեսական խմբավորումները, ապա ենթատարածաշրջանային ռազմաքաղաքական կառույցների առկայությունը (օրինակ՝ ՌԴ - Բելառուս երկկողմ միությունը՝ ՀԱՊԿ

ընդհանուր միության առկայության դեպքում) ընդհանուր առմամբ միանշանակ չէ մեծ միության կայունության համար: Այս առումով ակնհայտորեն արդյունավետ պետք է դիտարկել Եվրոպայում՝ ՆԱՏՕ-ի հետ կապված «փոխլրացնող» անվտանգության ինստիտուտների հայեցակարգը:

3. Միության կառավարման համակարգը և կառուցակարգերը. որքան արդյունավետ է միության որոշումների կայացման գործընթացը, այնքան կայուն է միությունը: Կարևոր դեր է խաղում նաև միությունում, այսպես կոչված, «վետո խաղացողների» թիվը: Մի կողմից, դրանց թվի աճը նվազեցնում է կոլեկտիվ որոշումներ կայացնելու արագությունը, մյուս կողմից՝ նվազում է ոչ ադեկվատ որոշումներ կայացնելու հավանականությունը: Ուստի՝ «վետո խաղացողների» մեծ թիվը նվազեցնում է միության արդյունավետությունը, բայց միաժամանակ բարձրացնում է նրա կայունությունը:

Ղաշինքների կայունության որոշման գործում նշանակալի դեր է խաղում կոալիցիոն մարմիններին պատվիրակված ֆորմալ լիազորությունների գործոնը: Այսպիսով՝ կենտրոնացված որոշումների կայացման չափազանց մեծ ցանկությունը կարող է հանգեցնել միությանը մասնակցելու մերժմանը և/կամ դրա փլուզմանը: Իսկ վերազգային մարմինների ոչ բավարար լիազորությունները հանգեցնում են միության ամորֆ լինելուն: Ուստի՝ միության կառավարման արդյունավետ համակարգը ենթադրում է ինչպես միությանը՝ իր անդամներից «խլելու» փորձերի, այնպես էլ կոալիցիոն կառավարման մարմինների՝ առաջին հերթին իրենց սեփական, այլ ոչ թե միութենական խնդիրները լուծելու հնարավորության սահմանափակում:

Սա իր հերթին հանգեցնում է այն իրավիճակին, երբ ավելի կանխատեսելի է դաշինքների ձևավորումը երկբևեռ համակարգում: Ընդհանուր շահերի լայն դաշտի առկայությունը (թշնամու պարզությունը) և նրա չեզոքացման հիմնական պատասխանատվությունը, այլընտրանքային դաշինքների բացակայությունը բանակցությունները «սակարկությունից» փաստացի տեղափոխում են «ընդհանուր խնդրի լուծմանը»: Երկբևեռությունը քիչ հնարավորություններ կամ պատճառներ է տալիս դաշինքը «մերժելու» համար, իսկ «դաշինքի երկընտրանքը» թույլ է արտահայտված:

Երկբևեռ համակարգում դաշինքներն ունեն ևս մեկ հատկություն, որը տարբերում է դրանք բազմաբևեռ համակարգի դաշինքներից. դա դաշնակիցների՝ ընդհանուր թշնամու հետ տարբեր հարաբերությունների մեջ մտնելու կարողությունն է: 1980-ականների սկզբին ՆԱՏՕ-ի եվրոպացի անդամները ԽՍՀՄ-ի դեմ վարում էին թուլացման քաղաքականություն, մինչդեռ ԱՄՆ-ն ուժեղացնում էր իր հակախորհրդային ջանքերը: Բազմաբևեռ համակարգի պայմաններում հիմնարար քաղաքականության նման մասնատումը կկործանի ցանկացած դաշինք: Բայց ո՛չ ԱՄՆ-ը, ո՛չ նրա դաշնակիցները միմյանց նկատմամբ առանձնահատուկ սակարկությունների առավելություններ չունեն: Եվրոպական պետությունները կախվածության մեջ են, սակայն այդ թուլությունը, կաշկանդվածությունը փոխհատուցվում են նրանց պաշտպանության հարցում ամերիկյան ռազմավարական շահագրգռվածությամբ:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ներկայումս համաշխարհային միջազգային համակարգն ունի ինչպես միաբևեռության, այնպես էլ բազմաբևեռության նշաններ, նախորդ դարում՝ սառը պատերազմի ժամանակ ձևավորված դաշինքների կառավարման սկզբունքները շատ առումներով մնում են արդյունավետ նաև աշխարհաքաղաքական ու տարածաշրջանային արդի զարգացումների համատեքստում:

Որպես դասական օրինակ՝ ՄԱԿ-ը, լինելով Ազգերի լիգայի իրավահաջորդ, իրենից ներկայացնում է հավաքական անվտանգության յուրովի համակարգ, բայց հաստատապես ստեղծված է իր նախորդի ավելի մեծ թերությունները շտկելու համար: ՄԱԿ-ը, ի տարբերություն Լիգայի, ունի համընդհանուր անդամություն:

Մասնավորապես ՄԱԿ-ը ունիվերսալ միջազգային կազմակերպություն է, որն արգելում է պատերազմը՝ որպես պետությունների միջազգային քաղաքականության միջոց: ՄԱԿ-ի Կանոնադրության 51-րդ հոդվածը սահմանում է. «Սույն Կանոնադրությունը ոչնչով չի խաթարում անհատական կամ կոլեկտիվ ինքնապաշտպանության անկապտելի իրավունքը՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության որևէ անդամի հարձակման ենթարկվելու դեպքում, քանի դեռ Անվտանգության խորհուրդը չի ձեռնարկի միջազգային խաղաղության ու անվտանգության պահպանման միջոցառումներ: Անդամների կողմից իրենց ինքնապաշտպանության իրավունքն իրականացնելու միջոցառումների մասին անմիջապես հաղորդվում են Անվտանգության խորհրդին և, սույն Կանոնադրության համաձայն, ոչ մի կերպ չեն ազդում Անվտանգության խորհրդի հեղինակության ու լիազորության վրա՝ ցանկացած ժամանակ ձեռնարկելու այնպիսի գործողություններ, որոնք նա անհրաժեշտ կհամարի միջազգային խաղաղությունն ու անվտանգությունը պահպանելու կամ վերականգնելու համար» (ՄԱԿ, հոդված 51, 1945):

ՄԱԿ-ի՝ հավաքական անվտանգության ամենաարտահայտված գործողությունները տեղի են ունեցել երկու անգամ: Այսպես՝ ՄԱԿ-ը հիմնականում արդյունավետ էր գործում Զյուսիսային Կորեայի դեմ 1950 թվականին, բայց միայն այն պատճառով, որ խորհրդային Միությունը բոլորտեց խորհրդի նիստերը: Այն ժամանակ մշտական անդամներն էին ԱՄՆ-ը, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Չինաստանի Զանրապետությունը և խորհրդային Միությունը: Սառը պատերազմի ավարտը հնարավորություն տվեց ՄԱԿ-ի հավաքական անվտանգության ապահովման երկրորդ հաջող գործողությունն իրականացնել՝ 1990 թվականին Իրաքի կողմից Զուվեյթ ներխուժելու դեմ: Պարսից ծոցի ճգնաժամը ցույց տվեց, որ ՄԱԿ-ի ստեղծումից ի վեր առաջին անգամ Անվտանգության խորհուրդը սկսեց գործել այնպես, ինչպես նախատեսել էին նրա հիմնադիրները: Պարսից ծոցի ճգնաժամի ժամանակ Անվտանգության խորհուրդը, բացի իրաքյան ագրեսիան միաձայն դատապարտելուց և Զուվեյթի ամբողջականության ու ինքնիշխանության վերականգնման պահանջից, քվեարկեց նաև Իրաքի նկատմամբ տնտեսական և ռազմական պատժամիջոցների պարտադիր կիրառման մասին, որն ամբողջությամբ իրականացվեց: 1999 թվականի Կոսովոյի ճգնաժամի ժամանակ Սերբիայի դեմ ՄԱԿ-ի անունից որևէ գործողություն չի եղել: Ռուսաստանն ու Չինաստանը դեմ էին այդ գործողությանը, մասամբ այն պատճառով, որ Սերբիայի ներքին հարցերում ներգրավվածությունը հիմք կստեղծեր նմանատիպ ներքին իրավիճակներում այլ միջամտությունների շահարկումների համար, օրինակ՝ Չեչնիայում Ռուսաստանի, Տիբեթում Չինաստանի հետ կապված և այլն (Mihalka 34):

Հավաքական (կոլեկտիվ) անվտանգության ինստիտուցիոնալ կայացումը կապված է տարբեր գլոբալ ու տարածաշրջանային առանձնահատկությունների հետ: 1975թ. Զեյսիկյան եզրափակիչ ակտը, որտեղ ամրագրված էր հավասար և անբաժանելի անվտանգության սկզբունքը, նշանակում էր եվրատլանտյան տարածքի երկրների պատրաստակամությունը ստատուս քվոն և խաղաղությունը պահպանելու հարցում: Հավաքական, անբաժանելի անվտանգության սկզբունքը ենթադրում էր, որ «գործակցությունը շահավետ է բոլոր մասնակից պետությունների համար, մինչդեռ մասնակից պետությունում մեկ պետության անապահովությունը կարող է ազդել բոլորի բարեկեցության վրա» (Perrin de Brichambaut 1): Գործնականում դա նշանակում է, որ «պետությունները չեն ամրապնդի իրենց անվտանգությունը այլ պետությունների հաշվին»:

Հավաքական անվտանգության հայեցակարգը պատշաճ ուշադրության չի արժանացել ակադեմիական հանրության կողմից. այն մնում է անբավարար հայեցակարգային և որոշ գիտնականների կողմից դիտվում է որպես անորոշ և նույնիսկ՝ կործանարար (Yost 146): Այնուամենայնիվ, հավաքական, անբաժանելի անվտանգությունը դրսևորում է բավականին ծավալուն կիրառական շրջանակներ:

Ավելին՝ այս հասկացությունն ուղղակիորեն հիշատակվել է 1990 թվականի Նոր Եվրոպայի փարիզյան խարտիայում (Organization for Security and Co-operation in Europe 5), 1997 թվականի Ռուսաստան-ՆԱՏՕ հիմնարար ակտում (NATO), ինչպես նաև 1999 թվականի Եվրոպական անվտանգության խարտիայում (Organization for Security and Co-operation in Europe 1):

«Հավաքական անվտանգություն» և «դաշինքային անվտանգություն» հասկացություններին, ինչպես նաև հարակից գաղափարներին անդրադարձել են ինչպես ռեալիստական, այնպես էլ իդեալիստական ավանդույթներով աշխատող գիտնականներ և պրակտիկ փորձագետներ: Վերջիններին կողմից արդարացիորեն և համընդգրկուն ընկալմամբ կարևորվում է այն մոտեցումը, որ կոլեկտիվ անվտանգության վրա կենտրոնացած վերլուծության հիմնարար հատկանիշը դրա բազմազանությունն է՝ առկա հայեցակարգերի առումով, որով էլ պայմանավորվում է այն, թե ինչ է հավաքական անվտանգությունը և որքանով այն կարող է արդյունավետ լինել:

Այսպես, օրինակ, Ուիլյամսը և Ջոնսը ժամանակակից կոլեկտիվ անվտանգությունը դիտարկում են որպես 20-րդ դարասկզբի ավանդույթի շարունակություն: Նրանց տեսանկյունից կոլեկտիվ անվտանգությունը միանշանակ գաղափար կամ հայեցակարգ չէ, որի ժամանակը եկել է կամ կարող է սպառվել (Williams and Jones 88): Այս կարծիքը հիմնավորելու համար հեղինակները վկայակոչում են 1930-ականների հավաքական անվտանգության ձախողումը Իտալիայի կողմից, որն այդ ժամանակ ագրեսիվ արտաքին քաղաքականություն էր վարում, որի արդյունքը եղավ 1935 թվականի հոկտեմբերի 3-ի Ներխուժումը Եթովպիա և 1936 թվականի մայիսին Նրա գրավումը: Ազգերի լիգայի ոչ մի անդամ պատշաճ կերպով չարձագանքեց միջազգային Նորմերի ակնհայտ խախտմանը, այլ Նրանք ընդամենը դժգոհություն հայտնեցին՝ ագրեսիայի ակտը համարելով անհիմն:

Ուիլյամսը և Ջոնսը գտնում են, որ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը ստանձնել է Ազգերի լիգայի դերը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, դա հանգեցրել է հավաքական անվտանգության իրականացման մի քանի նշանակալի փոփոխությունների: Անվտանգության խորհուրդը դժվարացավ համաձայնության գալ, թե ով է իրական ագրեսորը, և արդյունքում Նրա մշտական անդամները բաժանվեցին ու սատարեցին ներգրավված պատերազմող կողմերից մեկին կամ մյուսին: Սա իր հերթին թույլ տվեց, որ հակամարտությունն իր բնական ընթացքն ունենա, և արդյունքը որոշվեց մարտի դաշտում (Williams and Jones 89): Այդ մի քանի ջանքերը, որոնք հաջողությամբ պսակվեցին, չեն բնութագրվում որպես հավաքական, քանի որ դրանք որոշակիորեն «ամերիկյան խնամակալության ներքո էին»:

Կիրառելով այս տեսական շրջանակը՝ Ուիլյամսը և Ջոնսը արևմտյան դաշինքներին վերագրում են այն գաղափարը, որ հավաքական անվտանգությունը դժվար իրագործելի է՝ անվտանգության և պաշտպանության միջև բնորոշ տարբերությունների պատճառով: Նրանք մատնանշում են, որ, որպես այդպիսին, բացահայտված պաշտպանական խնդիրները սովորաբար բանավեճեր չեն առաջացնում դաշնակիցների միջև, ահա թե ինչու՝ շատ հեշտ է պայմանավորվել պաշտպանական ճգնաժամի համաձայնեցված արձագանքի շուրջ, ինչպիսին է 1962 թվականի Կուբայի իրթիռային ճգնաժամը: Ի հակադրություն այդ գաղափարին՝ անվտանգության խնդիրը չի ենթադրում անմիջական սպառնալիք. հետևաբար՝ տնտեսական և քաղաքական շահերի անհամապատասխանությունը բարդացնում է արագ համաձայնեցված արձագանքը:

Այս առումով Զարլզ Ա. Կուլաչանը և Զիֆորդ Ա. Կուլաչանը կոլեկտիվ անվտանգության հայեցակարգը վերլուծելիս այն չեն համեմատում հավաքական պաշտպանության հետ: Նրանք շեշտում են, որ «կոլեկտիվ անվտանգությունը նախընտրելի է, քան հավասարակշռությունը անիշխանության պայմաններում» (Kupchan and Kupchan 53): Կուլաչաններն ընդգծում են, որ «յուրաքանչյուր

հաստատություն, որը հիմնված է կանոնակարգված հավասարակշռության և «բոլորը մեկի դեմ» սկզբունքների վրա, պատկանում է հավաքական անվտանգության ընտանիքին»: Նրանց դիտանկյունից հավաքական անվտանգության հիմնական առավելություններն են՝ «ազդեցությունների դեմ ավելի արդյունավետ» հավասարակշռումը և «վստահության և համագործակցության» խթանումը:

Անվտանգային քննարկվող մոդելի վերաբերյալ Միրշայմերը, ով կառուցվածքային ռեալիստ է, նշում է, որ նախ՝ հավաքական անվտանգության համակարգը կարող է միաժամանակ դիմակայել միայն մեկ կամ երկու սպառնալիքի, որը կարող է բավարար չլինել իրատեսական գլոբալ քաղաքականության մեջ: Երկրորդ՝ հավաքական անվտանգության համակարգի պետությունները, ամենայն հավանականությամբ, կմնան լուսանցքում, եթե նրանց կենսական շահերը վտանգված չլինեն: Եվ երրորդ՝ Միրշայմերը նշում է, որ հավաքական անվտանգությունը պահանջում է վստահություն, որն, իհարկե, քիչ է հանդիպում և կիրառական առումով արժևորվում միջազգային մակարդակում պետությունների գործակցության հարցերում (Mearsheimer 28):

Եզրահանգումներ

Որպես եզրահանգում հարկ է ընդգծել, որ, չնայած ազգային և միջազգային մակարդակներում զինված հակամարտությունները որպես պետությունների միջև վեճերի կարգավորման գործիք օգտագործելուց խուսափելու և այդ երևույթը միջազգային մակարդակով պետությունների շահերը պաշտպանելու մեխանիզմների ցանկից բացառելու բոլոր փորձերին, այդ տարրը առօրյա կյանքի անբաժանելի մասն է, այդ թվում՝ 21-րդ դարում: Ներկայումս էլ գրեթե բոլոր զինված հակամարտություններին բնորոշ է մտնում ներգրավված կողմերի կյուբական շահագրգռվածությունը, ինչպես նաև այդ գործընթացին՝ բոլոր փուլերում մասնավոր կառույցների ներկայությունն ու անմիջական մասնակցությունը՝ որպես սեփական անվտանգության առաջնային բաղադրիչ:

Հետևաբար՝ անվտանգության հիմնախնդիրը շարունակում է արդիական լինել նաև պետությունների հավաքական մակարդակով գործակցության շրջանակներում: «Հավաքական անվտանգություն» և «հավաքական պաշտպանություն» ինստիտուտները ծավալային մեծ դրսևորում են ստացել 20-րդ դարի գլոբալ գործընթացներում: Որպես այդպիսին՝ այդ երկու հայեցակարգերը երկարաժամկետ պաշտոնական պարտավորություն են երկրների խմբերի միջև՝ իրենց շահերի համատեղ ոլորտներում առանձին անդամների անվտանգության շահերը պաշտպանելու նպատակով:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրություն». *Arlis*, 26-րդ հունիսի 1945, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75801: Accessed: 01.10.2024.
2. Мешков, Алексей. «Стратегическое планирование внешнеполитической деятельности Российской Федерации в интеграционных процессах». *Проспект*, 2019, стр. 34-35, www.dokumen.pub/9785392305490.html.
3. Мурзакулова, Асел. *Развитие институтов межпарламентского сотрудничества СНГ в условиях постсоветской трансформации*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук, Бишкек, 2010, стр. 9.
4. "Charter for European Security". *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 18 November 1999, p. 1, www.osce.org/mc/17502.

5. "Charter of Paris for a New Europe". *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 21 November 1990, p. 5, www.osce.org/mc/39516.
6. *Collective Defence and Article 5. North Atlantic Treaty Organization*. 4 July 2023, www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm.
7. Crawford, Hillary E. "The Transcript of Madeleine Albright's DNC Speech". *Bustle*, 27 July 2016, www.bustle.com/articles/175104-the-transcript-of-madeleine-albrights-dnc-speech-shows-the-two-former-secretaries-of-state-have.
8. "Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation". *NATO*, 27 May 1997, Paris, www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25468.htm.
9. Kupchan, Charles A., and Kupchan, Clifford A. "The Promise of Collective Security". *International Security*, vol. 20, no. 1, 1995, p. 53, doi:10.2307/2539215.
10. Mearsheimer, John J. "The False Promise of International Institutions." *International Security*, vol. 19, no. 3, 1994, p. 28, doi:10.2307/2539078.
11. Mihalka, Michael. "Cooperative Security: From Theory to Practice." *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, edited by Richard Cohen and Michael Mihalka, *The Marshall Center Papers*, no. 3, 2000, p. 34.
12. Perrin de Brichambaut, Marc. "The Indivisibility of Euro-Atlantic Security." 18th Partnership for Peace Research Seminar, *Vienna Diplomatic Academy*, 4 February 2010, p. 1, www.osce.org/sq/41452.
13. Williams, Geoffrey Lee, and Barkley Jared Jones. "Collective Security or Collective Defence?" *NATO and the Transatlantic Alliance in the 21st Century*, *Palgrave Macmillan*, 2001, p. 88, doi:10.1057/9780230599079_8.
14. Yost, David S. "The New NATO and Collective Security." *Survival*, vol. 40, no. 2, 1998, p. 146, www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396338.1998.10107846.

WORKS CITED

1. Miavorvac' azgeri kazmakerput'yan kanonadrut'yun [The Constitution of the United Nations Organization], 26-y' hunisi 1945, www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=75801. (in Armenian)
2. Meshkov, Aleksey Jur'evich. Strategicheskoe planirovanie vneshnepoliticheskoy dejatel'nosti Rossijskoj Federacii v integracionnyh processah [Strategic Planning of Foreign Policy Activities of the Russian Federation in Integration Processes]. Prospekt, 2019, str. 34-35, shhshshh.dokumen.pub/9785392305490.html. (in Russian)
3. Murzakulova, Asel. Razvitie institutov mezhparlamentskogo sotrudnichestva SNG v uslovijah postsovetskoj transformacii [Development of CIS Interparliamentary Cooperation Institutions in Post-Soviet Transformation Conditions]. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata politicheskikh nauk, Bishkek, 2010, str. 9. (in Russian)

THE MODEL OF COLLECTIVE COOPERATION IN THE FORMAT OF FOREIGN POLICY SECURITY: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ASSESSMENTS

MHER SHIRINYAN

*National Academy of Science of the Republic of Armenia,
Institute of Philosophy, Sociology and Law,
Department of Political Science, Ph.D. Student,
Yerevan, the Republic of Armenia*

Collective security is predicated on the notion that the security of one state is intrinsically linked to the security of all states, necessitating a coordinated international response to security threats. Currently, the theory of power ratios provides a compelling framework for understanding: under which conditions alliances are formed, the determinants of alliances, and the systems of cost and benefit distribution among allies. However, the logic of assessing the balance of power offers only a partial explanation of these dynamics. A comprehensive evaluation of contemporary geopolitical and regional developments indicates that the collective (alliance) model of security is the most prevalent and applicable, wherein member states are obligated to assist one another in an automated manner, as enshrined in the respective alliance charters.

This work aims to analyze the evolving nature of collective security within the modern international system and assess its effectiveness in resolving interstate conflicts and regional instability. In the framework of the analysis the following objectives will be assessed; the capacity of traditional security concepts in a multipolar world to address current geopolitical challenges, as well as the risks and challenges confronting alliances, including the management of conflict escalation and divergent national interests. The study employs a historical-comparative method and utilizes both realist and idealist theoretical frameworks to examine the concept of collective security.

As a result of the analysis presented in the article, the following conclusions can be drawn.

1. In the current geopolitical processes, the concepts of collective security and collective defense are interpreted very broadly. Unfortunately, authoritarian regimes take advantage of this development by expanding the boundaries of state intervention both in the affairs of citizens within their own country and in the affairs of neighboring states.

2. Collective security is based on the idea that security is in the interests of all states, and security threats often require a coordinated international response. States agree to counter security threats and share the costs of peacekeeping or enforcement.

3. Collective defense is an agreement, usually formulated between member states by an organization in a relevant treaty, whereby member states undertake to assist in the defense of a member state if it is attacked by another state outside the organization.

4. NATO and CSTO stand out as collective security alliances, which at first glance have the same goals and objectives and in some places they are comparable, but in fact they are polarized structures and fight against each other.

The topic of security remains relevant and at the same time complex. The collective alliance model of security assurance is the most common and the most applied, where the member states provide assistance to each other in an automated way and this obligation is fixed in the charter of the given alliance. The concepts of collective security and collective defense are long-term formal commitments between groups of countries to protect the security interests of individual members in their shared areas of interest.

Key words: *security, cooperation, foreign policy, international community, multilateral format, state, alliance, union, region, collective defense, territorial integrity, inviolability of borders.*

МОДЕЛЬ КОЛЛЕКТИВНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ФОРМАТЕ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОЦЕНКИ

МГЕР ШИРИНЯН

*соискатель кафедры политологии
Института философии, социологии и права
Национальной академии наук Республики Армения,
г. Ереван, Республика Армения*

Коллективная безопасность основана на представлении о том, что безопасность одного государства неразрывно связана с безопасностью всех государств, что требует скоординированного международного ответа на угрозы безопасности. В настоящее время теория соотношения сил обеспечивает убедительную основу для понимания того, при каких условиях формируются альянсы, детерминанты альянсов и системы распределения затрат и выгод между союзниками. Однако логика оценки баланса сил дает лишь частичное объяснение этой динамики. Комплексная оценка современных геополитических и региональных событий показывает, что коллективная (альянсовая) модель безопасности является наиболее распространенной и применимой и что государства-члены которой обязаны помогать друг другу автоматически, как это закреплено в соответствующих уставах альянсов.

Цель этой работы — проанализировать развивающийся характер коллективной безопасности в современной международной системе и оценить ее эффективность в разрешении межгосударственных конфликтов и региональной нестабильности. В рамках анализа будут решены следующие задачи: дать оценку способности традиционных концепций безопасности в многополярном мире, определить решения текущих геополитических задач, а также рисков и проблем, с которыми сталкиваются альянсы, включая управление эскалацией конфликта и расхождение национальных интересов. В исследовании был применен историко-сравнительный метод, что включает как реалистические, так и идеалистические теоретические рамки для изучения концепции коллективной безопасности.

В результате анализа, представленного в статье, можно сделать следующие выводы.

1. В современных геополитических процессах понятия коллективной безопасности и коллективной обороны трактуются очень широко. К сожалению, авторитарные режимы пользуются таким подходом, расширяя границы вмешательства государства как в дела граждан внутри своей страны, так и в дела соседних государств.

2. Коллективная безопасность основана на идее, что безопасность отвечает интересам всех государств, а угрозы безопасности часто требуют скоординированного международного ответа. Государства соглашаются противостоять угрозам безопасности и делить расходы на поддержание мира или принуждения к нему.

3. Коллективная оборона — это соглашение, обычно формулируемое государствами-членами организацией в соответствующем договоре, в соответствии с которым государства-члены обязуются оказывать помощь в обороне государства-члена, если оно подвергнется нападению со стороны другого государства, не входящего в организацию.

4. НАТО и ОДКБ выделяются как альянсы коллективной безопасности, которые, на первый взгляд, имеют одинаковые цели и задачи и в определенных рамках сопоставимы, но на самом деле являются поляризованными структурами и борются друг с другом.

Тема безопасности остается актуальной и в то же время сложной. Коллективная модель обеспечения безопасности является наиболее распространенной и применяемой, в которой государства-члены оказывают помощь друг другу в автоматизированном режиме, и эта обязанность закреплена в уставе данного альянса. Концепции коллективной безопасности и коллективной обороны представляют собой долгосрочные формальные обязательства между группами стран по защите интересов безопасности отдельных членов в общих сферах их интересов.

Ключевые слова: *безопасность, сотрудничество, внешняя политика, международное сообщество, многосторонний формат, государство, альянс, союз, регион, коллективная оборона, территориальная целостность, нерушимость границ.*